

УДК 81'25+811.111

Н. Д. Борисенко,

кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
nat.dbor@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2713-4864

О. С. Садловська,

магістрант
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
olha.sadlovska@gmail.com

ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНИХ РЕАЛІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ КІНОПЕРЕКЛАДІ

Стаття присвячена особливостям та способам відтворення англомовних реалій в українському кіноперекладі. Останній розглядається як особливий тип аудіовізуального перекладу, в якому велику роль відіграють екстралінгвальні чинники та який є перспективним напрямом досліджень у ракурсі прагматичної адаптації. Уточняється поняття реалій, які є компонентом соціально-історичного контексту та не мають відповідників у мові перекладу. Виокремлюються способи відтворення реалій у кіноперекладі в аспекті реалізації стратегій доместикації та форенізації, а саме транспозиція на конотативному рівні, гіперонімічна заміна, використання іншої, більш відомої в цільовій культурі англомовної реалії, транслітерація та транскрипція, калькування.

Ключові слова: кінопереклад, реалія, відтворення, безеквівалентна лексика, доместикація, коренізація.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується сталим інтересом до проблеми співвідношення мови і культури та до виявлення тієї ролі, яку мова відіграє у кодифікації національної культури. Цей факт сприяє посиленню уваги до етноспецифічного й соціокультурного в окремій мові та до вивчення способів передачі цільовою мовою особливостей закодованої у вихідній мові культури. З іншого боку, у сучасному перекладознавстві все більше уваги приділяється адекватності відтворення певних мовних та мовленнєвих засобів у мові перекладу та їх кореляції із вихідним текстом. Увагу лінгвістів привертають, насамперед, ті структури, що відображають відмінність у сприйнятті світу представниками різних спільнот.

Кінопереклад як особливий тип аудіовізуального перекладу [1: 110–112], де велику роль відіграють екстралінгвальні чинники, наразі є перспективним напрямом досліджень. Оскільки у кінофільмі закодовані культурні особливості, цінності та традиції вихідної культури, що не завжди є широко відомими за її межами, то кінопереклад має на меті не лише відтворити репліки персонажів цільовою мовою, а й здійснити їх культурну адаптацію для розуміння цільовою аудиторією. Саме тому він потребує дослідження у ракурсі прагматичної адаптації, оскільки відповідно до комунікативної теорії перекладу прагматичний потенціал цільового тексту має бути якомога повніше відтвореним у тексті перекладу [2: 80]. Ідентичним в ідеалі має бути вплив на глядача як оригінального, так і перекладеного тексту, чого важко досягти особливо беручи до уваги наявність у вихідному тексті культурно специфічної інформації. Як наслідок, при перекладі кінопродукції особливу роль відіграє асиметрія культур, що знаходить своє мовне втілення у реаліях, під якими у перекладознавчих розвідках розуміють лексичні одиниці, що позначають унікальні явища, присутні в житті одного народу та відсутні в інших культурах [3: 55]. Останні є компонентом соціально-історичного і національно-культурного контексту, їх значення вміщує комплекс етнокультурної інформації, яка є невідомою у цільовій культурі [4]. Вони визначаються як безеквівалентні, тобто такі, що не мають регулярних відповідностей у мові перекладу [5: 48]. Наразі в українському перекладознавстві осмислюється роль реалій у перекладі, класифікуються способи їх відтворення засобами цільової мови [4; 6: 306–309]. Крім того, увага зосереджується на виокремленні основних видів реалій у творах окремого письменника [7: 118–135] та способах їх перекладу українською [8], особливостях відтворення у перекладі певної групи реалій, наприклад, англійських побутових [9: 123] та українських міфологічних [10: 77].

Серед способів відтворення реалій виділяють транскрипцію / транслітерацію, калькування, що сприяє реалізації стратегії форенізації та дозволяє зберегти колорит чужої для сприймача культури. У той же час, при відтворенні реалій не можуть ігноруватися особливості культури цільового кіноринку, порушуватись її традиції, мовленнєвий етикет, що призводить до необхідності використання стратегії доместикації при відтворенні певних реалій у перекладі, чому сприяє використання гіперонімічного перейменування, перифрази, ситуативного відповідника.

Мета розвідки полягає у виявленні особливостей та способів відтворення реалій у кіноперекладі. В якості матеріалу дослідження обрано англомовні кінофільми, зняті на початку XXI століття, та їх переклади (дубляж) українською.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із способів презентації реалій у кіноперекладі є транспозиція на конотативному рівні. Наприклад:

Holmes: So we go round the Sun! If we went round the Moon, or round and round the garden like a teddy bear, it wouldn't make any difference. All that matters to me is the work (Sherlock. A Study in Pink / Series 1, episode 1. Hartswood Films. BBC Wales. WGBH, 2010).

Холмс: Ну літаємо ми навколо Сонця! Та хоч би ми літали навколо Місяця чи бігали по саду, як курчата, нічого не змінилося б. Для мене важлива лише робота (Шерлок. Етюд у рожевих тонах Сезон 1, епізод 1. Переклад від "1+1").

Вихідна фраза *or round and round the garden like a teddy bear* є цитатою з однієї з популярних в англomовному світі дитячих пісеньок з рухами. У той же час, якщо іграшка плюшевий ведмедик є відомою українському глядачеві, то її назва *Teddy Bear*, яка в англomовному світі асоціюється з іменем американського президента Теодора Рузвельта та його прізвиськом Тедді, в українській культурі не є широко розповсюдженою. Отже культурно-специфічна інформація, закладена як у назві іграшки, так і в цитаті з пісеньки, дозволяє стверджувати, що і пісня з рухами і назва іграшки виступають реаліями стосовно української культури. Саме цей факт і змушує перекладача вдатись до адекватної заміни у перекладі, коли смисл та прагматичний потенціал висловлення зберігаються за рахунок ігнорування форми. Фраза *бігали по саду, як курчата* підкреслює хаотичний та безглуздий рух, викликаючи в українського глядача ті ж асоціації, що й оригінал у британця, що свідчить про вдалий спосіб передачі смислу.

Ще одним прикладом реалізації стратегії доместикації є заміна у ввічливому звертанні *sir* на *пане*:

Nick Fury: How bad is it?

Agent Phil Coulson: That's the problem, sir. We don't know (The Avengers / Marvel Studios, Walt Disney Studios Motion Pictures, 2012).

Нік Ф'юрі: Як погано все?

Агент Філ Колсон: Це проблема, пане. Ми не знаємо (Месники. Дубляж студії "Постмодерн" на замовлення "Disney Character Voices International", 2012. Переклад і автор синхронного тексту: Олекса Негребецький).

Оскільки розмова відбувається між директором розвідувального бюро та його підлеглим, то звертання *sir* підкреслює субординацію у відносинах комунікантів. З огляду на те, що форма *пане* сьогодні не є офіційно затвердженою формою звертання в українській армії, доречніше було б додати посаду адресата у звертанні: *пане директоре*, що б на нашу думку, підкреслило відносини субординації між мовцями.

У кіноперекладі мають місце гіперонімічні заміни для полегшення сприйняття тексту. Наприклад:

Lestrade: Derren Brown? Let it go. Sherlock is dead (Sherlock. The Empty Hearse / Series 3, episode 1. Hartswood Films. BBC Wales. WGBH, 2014).

Лестрейд: Гіпнотизер? Шерлок загинув і крапка (Шерлок. Порожній катафалк Сезон 3, епізод 1. Переклад від "1+1").

Як бачимо з прикладу, власне ім'я *Derren Brown*, що стоїть в оригіналі, замінено на загальноновживаний іменник *гіпнотизер*. Така заміна є цілком виправданою, адже перекладач повинен обов'язково враховувати особливості цільової аудиторії, для якої й здійснюється переклад, і потенційний рівень її фонових знань в тому числі. Дерен Браун – це відомий сучасний англійський ілюзіоніст та гіпнотизер, тож його ім'я неодмінно знайоме глядачам, на яких, перш за все, був розрахований цей кінофільм. Оскільки не кожен пересічний житель нашої країни знає, хто це, перекладач вдався до використання гіпероніму *гіпнотизер*.

Ще одним способом відтворення реалії є її заміна іншою англomовною, але більш відомою, на думку перекладача, у цільовій культурі або за межами вихідної культури, а отже більш легко декодованою для української аудиторії глядачів реалією. Наприклад:

Holmes: Took me less than a minute to guess yours. Not exactly Fort Knox (Sherlock. The Blind Banker / Series 1, episode 2. Hartswood Films. BBC Wales. WGBH, 2010).

Холмс: Я його зламав за кілька секунд. Теж мені Пентагон (Шерлок. Сліпий банкір Сезон 1, епізод 2. Переклад від "1+1").

Заміну реалії *Fort Knox* на *Пентагон* вважаємо цілком продуманою і вдалою, адже, попри те, що обидві американські реалії належать до військової сфери, більшість українських глядачів не знають, що *Форт Нокс* – це військова база США, на території якої знаходиться сховище золотих запасів, що вважається одним з найбільш надійно захищених у світі. Проте, *Пентагон*, що є штаб-квартирою Міністерства оборони США та також ретельно захищається, відомий переважній більшості глядацької аудиторії. Тому, здійснивши таку аналогову заміну перекладач зберіг сенс та образність оригіналу.

Крім того, реалія оригіналу замінюється аналогічним поняттям, яке має схожу функцію в цільовій культурі, що й реалія оригіналу. Наприклад:

Mycroft: Oh, yes – we meet up every Friday for fish and chips (Sherlock. The Empty Hearse / Series 3, episode 1. Hartswood Films. BBC Wales. WGBH, 2014).

Майкрофт: Аякже, щоп'ятниці на пиво зустрічаємося (Шерлок. Порожній катафалк Сезон 3, епізод 1. Переклад від "1+1").

З огляду на те, що найбільш відомий британський фаст фуд – *fish and chips* – є незнайомим для української культурної спільноти, його замінили на звичний та зрозумілий цільовій аудиторії аналог: зустріч з друзями за кухлем пива. Завдяки цій заміні перекладач зміг передати сенс висловлення, тобто досягти комунікативної мети, і не спотворив контекст, отже вона є вдалою.

Для перекладу реалій оригіналу використовуються транскрипція / транслітерація та калькування, що дозволяє забезпечити форенізацію тексту перекладу, проте внаслідок чого спостерігаємо симетрію форми і асиметрію змісту і культури. Наприклад:

Tony Stark: You really have got a lid on it, haven't you? What's your secret? Mellow jazz, bongo drums, huge bag of weed? (The Avengers / Marvel Studios, Walt Disney Studios Motion Pictures, 2012).

Тоні Старк: Вам справді вдається стримуватися? У чому секрет? Меллоу джаз, барабани, торба трави? (Месники. Дубляж студії "Постмодерн" на замовлення "Disney Character Voices International", 2012. Переклад і автор синхронного тексту: Олекса Негребецький).

Попри швидкі темпи культурної глобалізації українським глядачам не зовсім зрозумілі терміни *меллоу джаз*, більш відомий у нашій культурі як інструментальний джаз та *барабани бонго*, ритм яких допомагає заспокоїтися. Жаргонне *трава* (наркотики) теж може бути незрозумілим широкій глядацькій аудиторії. Крім того, українському глядачеві не зрозуміло і те, яке відношення до самоконтролю мають перераховані компоненти, хоча це очевидно для англомовної глядацької аудиторії. Один з факторів, який робить транскрипцію та калькування не зовсім прийнятними способами відтворення реалій у кіноперекладі, пов'язаний із канонами самого жанру кіно, коли глядач не має можливості відволіктись на довідник та прочитати інформацію про певну реалію. У той же час, перекладач теж не може вдатись до описового перекладу, оскільки у дубляжі репліки перекладу синхронізуються із рухами та вимовними зусиллями акторів.

З іншого боку, транскодування може бути і вдалим рішенням перекладача у контексті стратегії форенізації задля збереження культурної специфіки кінотвору. Наприклад,

The other: The Tesseract has awakened (The Avengers / Marvel Studios, Walt Disney Studios Motion Pictures, 2012).

Інший: Тесеракт прокинувся (Месники. Дубляж студії "Постмодерн" на замовлення "Disney Character Voices International", 2012. Переклад і автор синхронного тексту: Олекса Негребецький). У цьому випадку власна назва *Tesseract* позначає один із *камінців нескінченності* (*Infinity Gems*) та є відомою переважній більшості поціновувачів коміксів Марвел. Оскільки для решти американської та української аудиторії назва буде незрозумілою, вона пояснюється у контексті кінофільму. Проте, цікаво зазначити, що сама лексема *Tesseract* в англійській та *тесеракт* в українській мові, відповідно, є геометричним терміном і буквально означає "куб", що спрощує її розуміння, адже цей камінь має форму куба, який світиться.

Отже, дослідження відтворення реалій у кіноперекладі дозволяє зробити **висновок**, що перевага надається збереженню прагматичного потенціалу за рахунок ігнорування форми. Серед способів відтворення реалій виділяємо транспозицію на конотативному рівні, коли йдеться про використання лексичної одиниці у мові перекладу, яка викликає такі ж асоціації, що й реалія у вихідному тексті, заміну реалії гіперонімом, що належить до загальноновживаної лексики або іншою англомовною реалією, що має схожі функції й ознаки, є більш відомою за межами вихідної культури. Хоча транскрипція / транслітерація та калькування не є прийнятними у тих випадках, коли позначаються феномени або недостатньо відомі за межами вихідної культури, або коли для них використовуються інші терміни у цільовій культурі, вони вдало передають унікальну атмосферу вихідної культури особливо, коли значення реалій може бути зрозумілим з контексту кінофільму.

Подальші **перспективи** дослідження вбачаються нам у комплексному аналізі явища асиметрії у кіноперекладі як на рівні лексичних одиниць та словосполучень, так і на рівні мовленнєвого акту й синтаксичної структури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 193 с.
2. Дурманенко А. Особливості відтворення реалій роману Любка Дереша "Культ" у французькому перекладі / А. Дурманенко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 2. – С. 118–135.
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львівському університеті, 1989. – 216 с.
4. Лотоцька О. Особливості перекладу мовних реалій як одиниць безеквівалентної лексики (на основі англомовних прозових творів О. Генрі) / О. Лотоцька // Мандрівець. – 2012. – № 3. – С. 72–74.

5. Лощенко І. Проблеми відтворення мовних реалій / І. Лощенко, В. Нікішина // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Сер. : Лінгвістика. – 2011. – Вип. 15. – С. 306–309.
6. Макаренко Ю. Г. Особливості відтворення реалій при перекладі романів Агати Крісті / Макаренко Ю. Г., Советна А. В. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Сер. : Філологія. – 2016. – № 24. – Том 2. – С. 123–125.
7. Матюша В. І. Драматургія і кіно : методологічні засади перекладу / В. І. Матюша // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012. – Вип. 42. – Частина 1. – С. 79–86.
8. Мельник А. П. Кінопереклад як особливий тип аудіовізуального перекладу / А. П. Мельник // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. – 2015. – Вип. 58. – С. 110–112.
9. Удовіченко Г. М. Особливості відтворення міфологічних реалій в англійському перекладі драми-феєрії Лесі Українки "Лісова пісня" / Г. М. Удовіченко // Записки з романо-германської філології. – 2016. – Вип. 2. – С. 77–85.
10. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Vlahov S. Neperevodimoie v perevode [Untranslated in Translation] / S. Vlahov, S. Florin. – М. : Mezhdunarodnyie otnosheniia, 1980. – 193 s.
2. Durmanenko A. Osoblyvosti vidtvorennia realii romanu Liubka Deresha "Kult" u frantsuzkomu perekladі [Peculiarities of Rendering Realia of the Novel "Cult" by Liubko Deresh] / A. Durmanenko // Mовni i kontseptualni kartyny svitu. – 2013. – Vyp. 2. – S. 118–135.
3. Zorivchak R. P. Realiia i pereklad (na materialі anhlomovnykh perekladiv ukrains'koi prozy) [Realia and Translation (Based on the English-language Translations of Ukrainian Prose)] / R. P. Zorivchak. – Lviv : Vyd-vo pry Lvivskomu universyteti, 1989. – 216 s.
4. Lototska O. Osoblyvosti perekladu movnykh realii yak odynts bezekivalentnoi leksyky (na osnovi anhlomovnykh prozovykh tvoriv O. Henri) [Peculiarities of Translating Language Realia as Non-Equivalent Vocabulary] / O. Lototska // Mandrivets [Mandrivets]. – 2012. – № 3. – s. 72–74.
5. Loshchenova I. Problemy vidtvorennia movnykh realii [Problems of Rendering Language Realia] / I. Loshchenova, V. Nikishyna // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu [Kherson State University Scientific Journal]. – Ser. : Linhvistyka. – 2011. – Vyp. 15. – S. 306–309.
6. Makarenko Yu. H. Osoblyvosti vidtvorennia realii pry perekladi romaniv Ahaty Kristi [Peculiarities of Rendering Realia in Translation of Novels by Agatha Christie] / Makarenko Yu. H., Sovietna A. V. // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu [International Humanitarian University Scientific Journal]. – Ser. : Filolohiia. – 2016. – № 24. – Tom 2. – S. 123–125.
7. Matiusha V. I. Dramaturhiia i kino : metodolohichni zasady perekladu [Drama and Cinema : Methodological Grounds of Translation] / Matiusha V. I. // Mовni i kontseptualni kartyny svitu. – 2012. – Vyp. 42. – Chastyna 1. – S. 79–86.
8. Melnyk A. P. Kinopereklad yak osoblyvyi typ audiovizualnoho perekladu [Translation of Films as Peculiar Type of Audio-Visual Translation] / A. P. Melnyk // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia : Filolohichna [Scientific Proceedings of the National University of "Ostroh Academy". "Philology" Series]. – 2015. – Vyp. 58. – S. 110–112.
9. Udovichenko H. M. Osoblyvosti vidtvorennia mifolohichnykh realii v anhliskomu perekladi dramy-feierii Lesi Ukrainky "Lisova pisnia" [Peculiarities of Rendering Mythological Realia in English Translation of Drama-Extravaganza Forest Song by Lesia Ukrainka] / H. M. Udovichenko // Zapysky z romano-hermanskoі filolohii [Writings in Romance-Germanic Philology]. – 2016. – Vyp. 2. – S. 77–85.
10. Shveitser A. D. Teoriia perevoda. Status, problemy, aspekty [Theory of Translation. Status, Problems, Aspects] / A. D. Shveitser. – М. : Nauka, 1988. – 215 s.

Борисенко Н. Д., Садловская О. С. Воспроизведение англоязычных реалий в украинском кинопереводe.

Статья посвящена особенностям и способам воспроизведения англоязычных реалий в украинском кинопереводe. Последний рассматривается как особый тип аудиовизуального перевода, в котором большую роль играют экстралингвистические факторы и который является перспективным направлением исследований в ракурсе прагматической адаптации. Уточняется понятие реалий, являющихся компонентом социально-исторического контекста и не имеющих соответствий в языке перевода. Выделяются способы воспроизведения реалий в кинопереводe в аспекте реализации стратегий доместикации и форенизации, а именно транспозиция на коннотативном уровне, гиперонимическая замена, использование другой, более известной в целевой культуре англоязычной реалии, транслитерация и транскрипция, калькирование.

Ключевые слова: киноперевод, реалия, воспроизведение, безэквивалентная лексика, доместикация, форенизация.

Borysenko N. D., Sadlovska O. S. Rendering English-Language Realia in Ukrainian Film-Translation.

The article deals with the peculiarities and ways of rendering English-language realia in Ukrainian film translation defined as a special type of audio-visual translation in which an important role is played by extra-lingual factors and which presents a perspective research direction in terms of pragmatic adaptation. Modern translation study pays special attention to the adequacy of reproduction in the target language of the peculiarities of the source culture. The latter are coded in realia viewed as words and word combinations that name unique phenomena present in the life of the source community and absent from the life of the target community. As a result, such vocabulary items do not have regular correspondences in the target language and should be rendered in translation in a specific way. The research allows singling out means and ways of rendering realia in film translation in view of domestication and foreignization strategies. The former aims at making the target text understandable for the Ukrainian community by means of transposition on the connotative level, hyperonymic substitution, using target language realia with the similar function. In this case the form is ignored in order to preserve in the target text the pragmatic potential of the source text. Implementing transcription, transliteration and loan translation the translator manages to preserve the unique atmosphere of the source culture, although it can make the process of understanding problematic.

Key words: film translation, realia, rendering, non-equivalent vocabulary, domestication, foreignization.